

Jan Hertoghs

Alles voor de Kempen

T
Z
A
R
A

1

In het zand van de Kempen ligt mijn grootvader in zijn graf. Van hem zijn de brieven. Verzonden vanuit het dorp waar een verleden is, een oude schors, met traag biggelend hars.

De Kempen liggen op de landkaart. Ik ken er de wegen, de dorpen en de afstanden (1 centimeter = 10 kilometer).

Wegen en afstanden zeggen niks. Eén zin kan een schrijver al over de oceaan tillen. Toch heb ik niet die éne zin waarin ik de Kempen kan onderbrengen.

Ik heb er nooit gewoond. Ik woon al een heel leven in de stad. Toch ben ik een ijveraar, een pleitbezorger van de Kempen. Er is een sterke aantrekkingskracht. De Kempen laten me niet los. Wat hebben de Kempen met mij gedaan?

Veel van de Kempen zit in mijn hoofd: jeugdherinneringen, vijftig jaar oude brieven, gesprekken met Kempenaren, een foto van een winterse dodenwake en een bezoek aan de Kempense voortuinen. Niemand heeft de Kempen al benaderd via die voortuinen.

Dat wordt mijn ontdekkingsreis: na de ontdekking van Amerika nu de ontdekking van de Kempen.

De eerste keer dat ik de Kempen wilde vatten, was ik 22. Het was na mijn studies toerisme, tijdens een stagemaand op het VTB-reisbureau in Turnhout. De algemeen directeur uit Antwerpen gaf de opdracht om de etalage van hun 'Kempens fi-

liaal' wat aantrekkelijker te maken. Ik had hem goed verstaan: zoals hij de nadruk legde op dat 'Kempens', begreep ik dat couleur locale de hoofdtoon moest zijn. In de volle breedte van die etalage presenteerde ik de klassieke prentkaart-Kempen: een boeket purperen hei, een opengevouwen fietskaart, een verrekijker en een fles jenever met een houten molen op het etiket. Verder heel veel wit zand, werkelijk een etalagevullend zandtapijt. Ik zag de poëzie van dat zand, maar geen dag later kwam al een barse telefoon, de directeur was voorbij komen rijden, had geen tijd gehad om te stoppen, 'die woestijn' moest wel meteen in de vuilnisbak.

De Kempen vatten, het is geen sinecure.

Voor een kind zijn de Kempen alleen maar een dorp. Dat dorp is Tielen. Het ligt tussen Turnhout en Herentals en het is waar mijn moeder en haar twee zussen geboren zijn. In Tielen wonen mijn grootouders, die ik Vava en Moemoe noem, samen met mijn tante, de ongetrouwde Tantmagrit.

Als kind zie ik geen dorp. Ik zie alleen de straat vanuit het huis van m'n grootouders. De Kerkstraat is een stille straat. Het ruikt er soms naar paarden die op hoefijzers voorbijkomen met een voerman en een kar. Natuurlijk zijn er al auto's die door de straat rijden, en als kind kijk ik naar die auto's. Wij hebben geen auto. Vader is bij zijn eerste rijles op een paaltje gebotst en heeft het besturen van auto's meteen afgezworen. Wij gaan dus nergens heen en naar andermans auto kijken is een bezigheid.

's Nachts wordt het een heel stille straat. In de logeerkamer klinken de voetstappen van late voorbijgangers. Af en toe het snorren van een dynamo op een dikke fietsband, en dan, uit de verte, komt een auto de kamer in gereden. Vier wielen die elk hun lawaai maken op de ongelijke kasseistenen, een dunne lichtstraal die zijn weg vervolgt over het plafond, het traag de

bocht nemen, het wegsterven van de motor in de kamer, die zo donker is dat alleen de lakens nog licht geven.

In het dorp kan het donker zijn. Het zwart van de bomen gaat op in de nacht. De straatstenen zijn op een laat uur niet meer te onderscheiden en op het dak verdwijnt de schoorsteenrook, haastig en ijl, zonder te weten waarheen.

Kind zijn. Zo dikwijls een vreemd terrein.

Tegenover het huis is een café. Als we op zon- en feestdagen logeren, horen we muziek uit de deur waaien, een luid lallen en pissen in een pisbak. Op de glazen deur zit een schuine ijzeren stang om ze open te duwen. Die *twang* van die holle stang, die forse stoot op de klemmende deur, die hoor ik nog.

Het geheugen kiest. Geen wind in de schoorsteen, geen roep van de pauw vlak voor het gaat regenen, wel de koppigheid van die cafédeur.

2

Ik ben een kind, ik moet de vreemde wereld nog leren kennen. Het huis van mijn grootvader is ongewoon, in zijn binnenste is het postkantoor. Voor alle postverrichtingen moeten de inwoners van Tielen in zijn huis zijn. Vanaf de Kerkstraat twee trappen omhoog en in die kleine hal met zijn punaise-affiches van de posterijen is het loket: een vierkant gat in de muur met een glazen schot ervoor. Mijn tante schuift de helft van het glas weg en de klant zegt waarvoor hij gekomen is: een overschrijving, een groene postcheque, het kopen van postzegels, of het kiezen van een lot van de Nationale Loterij, door niet-winnaars de Nationale Kloterij genoemd.

Voor ons is het postkantoor een doordeweekse deur in de

traphal, links van de kapstokken. Gewoner kan niet. Toch is dat postkantoor straks honderd jaar in onze familie, we mogen daar gerust fier op zijn. Vava is de postmeester met pensioen, Tantmagrit is zijn vervanger. Geen enkele ambtenaar in België heeft zo'n korte woon-werkreisweg als zij: acht stappen, te beginnen vanaf de keukentafel.

Wie kind in huis is bij een bakker, slager of krantenwinkel, kent ook een apart binnenste. Dat binnenste is eigendom van het gezin, ons binnenste is eigendom van de staat, dat is hoger, geheimer, dat mag niemand eigenlijk betreden. Toch mogen wij van Tantmagrit in het kantoor om de brieven en de kaarten uit de achterkant van de ingemetselde postbus te halen. Je hand leggen op die witte correspondentie met soms een luchtpostbrief in dun lichtblauw, dat is een plechtig moment. Straks gaat die briefwisseling in een jutezak en vertrekt ze uit het station van Tielen. Met de trein en verder met bestelwagens, vrachtwagens, boten, vliegtuigen en sneeuwscooters, tot op de noordpool als het moet. Wij blijven hier, op onze kousenvoeten op de koude vloer.

Dat dorp was nooit mijn woonplaats. Ik woon al een heel leven in de stad en toch wil ik terug naar dat dorp. Daar waar niemand mij verwacht en niemand naar mij vraagt. Daar waar de levenden van toen goeddeels al dood en begraven zijn.

3

In 2018 verkocht nicht Mia het huis in de Kerkstraat. Zij had er 32 jaar gewoond nadat grootvader gestorven was en Tantmagrit getrouwd. Ze vroeg of wij het een laatste keer wilden zien.

Met mijn broer en zus en kozijnen uit Heverlee stonden we daar. Vanbuiten was het nog hetzelfde huis, wij waren nog dezelfde kinderen, en toch was er die aarzelings bij het betreden van die kamers. Wat ooit vertrouwd was, leek ons langdurig aan te kijken.

De deur naar de keldertrap wilde ik zien. Ze had na zestig jaar nog altijd dezelfde lamme klink met dat weke rinkelende geluid. Aan die deur herkende ik het huis. Ik hoefde het maar een hand te geven.

Zo veel jeugdherinneringen kwamen terug. Dat postkantoor en zijn geur van lijm en lederen brievenassen, de Leuvense stoof met zijn vlam tussen de ijzeren ringen, de achterkeuken met zijn butaan, de zwartgranieten gootsteen met de zwen-gelpomp, de zitkamer van de bedlegerige grootmoeder waar later de eerste televisie zou komen, de witte 'pispot' naast het bed van Vava, de logeerkamer met de heiligen onder een stolp, ik kon zien dat het huis moeite had gedaan om al die herinneringen te bewaren.

In de auto op de terugweg vraagt mijn zus of ik ze nu al gelezen heb, de brieven van Vava. Ik dacht dat zij die brieven had. Niets van. 'Die brieven liggen bij u, Vava was uw peter!' Ik moet ze al drie jaar hebben, van toen moeder gestorven is, ze zitten in een blauwe blikken doos.

De zolder is de Bermudadriehoek waarin alles verdwijnt. Typmachines, kinderspeelgoed, radio's, reiskoffers, rugzakken, skischoenen, werphengels, boeken in bananendozen en krantenknipsels in hangkaften. Veel oud papier in een vreugdeloos bestaan. De brievendoos vind ik terug, gewikkeld in een bruine envelop met opschrift 'Vava'.

Als kind zag ik die brieven bij de post, aan tafel las moeder ze soms voor. We luisterden zoals kinderen luisteren, voortkauwend en met een half oor. Decennia waren die enveloppen niet meer te zien geweest. Brieven kunnen zich wegstoppen als ze niet gelezen worden.

Ik wist niet dat m'n moeder die Kempense brieven bewaard had. Ik zag ze voor het eerst terug, weggelegd in een lade, toen zij in het rusthuis was. Alles had daar 'zijn plaats' en moest op zijn plaats blijven. De gieter bij de planten, de bic naast de telefoon, de plastic tuitbeker bij de fles water, en dus ook die brieven in de lade.

Dat ik ze daaruit wilde nemen, maakte haar nerveus. 'Ge gaat alles hier toch niet overhoop zetten?' Een rusthuis is om te rusten, vond ze. Niks verplaatsen dus, en ook geen 'lawaaï': geen tv en alleen radio voor het middagnieuws. De volstreckte stilte als ik bij haar op de kamer kwam, hoe zij het hoofd steunde op de gevouwen zakdoek in haar hand, hoe zij waakte met de ogen dicht.

Zo meteen zal ik die brieven behandelen, nu moet ik vertellen hoe mijn moeder op haar vierennegentigste nog een eigenschap had die ik bij nog Kempenaren zag: het kunnen meegaan in het onnozele en het ongerijmde.

Daarom was ik in dat rusthuis van de dwaze animatie, de onvoorziene opschudding. Als ik later dan voorzien in het rusthuis in de Voorkempen arriveerde, sprak ik over een lastige omleiding, dat ik van Antwerpen via Garmisch-Partenkirchen had moeten rijden en dat er lelijke files waren in heel Duitsland. Of ik zat kinderachtig te wiebelen op het zitvlak van de rollator, dan zei ze: 'Seffens valt ge achterover', en dan viel ik achterover. Ik kon me nog net vastklampen aan de wandkast en riep haar toe: 'Moeke, help mij, help mij', wetend dat zij onmogelijk uit haar zetel overeind kon. Met haar in de krappe lift staan en haar rolstoel abrupt naar achteren knik-

ken met de mededeling ‘Hopla, aardbeving op het eerste!’ of ‘Hupla, weeral Sinksenfoor!’ In de spiegel van de lift keek ze naar mij. Dat trage hoofdschudden en glimlachen wilde ik zien: ze begreep die onnozelheid van het volwassen kind, vanbinnen was ze ondanks die negentig jaar ook nog dat ongerijmde kind gebleven.

Voor nog meer verstrooiing zocht ik in de lades van haar com-mode. Ik wist dat ze oud papier had liggen en dat wilde ik wel eens theatraal voorlezen: de poëzie van Alice Nahon, die ze zelf in schriften had overgeschreven, of enkele lijnen uit haar huishoudboekjes. Van 1957 tot vijftig jaar later hield ze maand per maand alle uitgaven bij, van een nieuw kostuum tot de aankoop van een zeemvel.

Naast die boekjes lagen de brieven en briefkaarten van Vava, de bundel onder een elastiek, samen met zijn doodsbrief en zijn oude identiteitskaart. Ik nam één brief, zag zijn arge-loze handschrift en liet het hardop en dwaas voorlezen achterwege. Die brieven te kwetsbaar, te broos dat aandenken aan haar thuis.

4

‘Goede Maria, Staf en kinderen – Lang geleden dat ik nog een briefje schreef. Hier wat nieuws uit Tielen wat U wel wat aanbelangt, denk ik.’

Zo schrijft hij dus. Het is geen correspondentie die historici zullen bewaren. Het is een vader die naar zijn dochter en haar gezin schrijft. De vader die nog in het dorp in de Kempen woont, en de dochter die een gezin heeft in het verre Deurne bij Antwerpen.

Een dochter die hij aanspreekt met 'U' en de briefkaarten die hij vaak vormelijk beëindigt:

'Groeten aan U allen uit het Kempische dorp Tielen. En in de hoop van goed nieuws te mogen ontvangen en in 't verschiep ener gelukkige thuiskomst van U allen uit vacantie.'

Grootvader schreef regelmatig, soms elke week. Van de jaren vijftig tot begin 1978. De bewaarde briefkaarten zijn van de jaren zeventig. Wonderlijke grootvader, die zijn brieven kon versturen vanuit zijn eigen huis, de envelop afgegeven aan de facteur, die met de postzak van de laatste lichter naar het station fietste. Ik merk het aan zijn postscriptum. 'Brief verzonden met de post van half zes – ik hoop dat hij morgenvroeg in Deurne toekomt.' Wat altijd gebeurde. 's Avonds versturen en de ochtend daarop bij de bestemming. Het normale patroon. Zonder bijbetalen.

'Ik wandel al eens door den hof, de bloemen gieten en verzorgen, en zo krijg ik mijn dagje rond. Alles groeit nogal goed maar regen is meer dan welkom. De aardbeien zijn minder goed gelukt, steenfruit is er nogal veel. Van de late appels (Bellefleur) geen enkel bloemeke gezien, dus ook geen vruchten. Appel Jaak Lebel is wel goed gelukt dit jaar.'

Dat is zijn leven in het dorp, en het zegt iets over de Kempen. Moestuinen en boomgaarden zijn belangrijk en over die eigen kweek spreekt men in het dorp als over voetballers. Wie het dit jaar goed doet, wie het laat afweten, van wie meer was verwacht, en naar wie al een heel seizoen wordt uitgekeken.

Grootvader loopt langs het veld. Met de armen op de rug kijkt hij naar zijn pupillen: hoe ze vruchten maken, de appels, de perenbomen, de kerselaars en de kruisbessen.

Wij dragen onze armen nog niet op onze rug. In de boom-

gaard zijn wij de kindschutters. Van de rechte hazelaartakken snijden we een boog en pijlen. We schieten van dichtbij op de grote rabarberblaren, die aan flarden scheuren, en we zetten appels op een paal en proberen ze eraf te mikken zoals Willem Tell. We mikken ook op elkaar als de verveling ons dat vraagt. Tegen de avond komt grootvader oud papier, aardappelloof en kapotte fruitkistjes opstoken in de vuurkuil. Wij moeten erop toezien dat zijn vuur niet in de droge boomgaard schiet. Vooral opvlammend papier is onvoorspelbaar: het kan ineens in de lucht klimmen of in de graskant kruipen, en dan moeten wij het raken met de riek of temmen met een slag van de spade. Wij zijn kleine brandsoldaten.

5

In de tuin in Deurne hebben we een zandbak om in te spelen, eerst met de schopjes en de zift, later de knikkers en de plastic coureurs. In de Kempen zien we voor het eerst hoe uitgestrekt zand kan zijn en hoe die dorpen in de jaren zestig nog door dat eeuwige zand omringd zijn.

Eens per jaar fietsen we ‘binnendoor’ naar Tielen. Voorbij het Vorselaarse gehucht Vispluk beginnen de zandwegen. Die hebben in de zijkant een verraderlijk smal aardepad. Slinger je links, dan strand je in de mulle zandpiste, slinger je rechts, dan stuik je in de greppel.

Het zand en zijn hinderlagen, het is de test of een stadskind de Kempen wel aankan.

Ik bezoek het dorp Tielen omdat er familie woont. Dat ik daar als stadskind een buitenstaander ben, vind ik vanzelfsprekend. Mijn plaats is aan de zijkant. Mijn taak is kijken en luisteren. Horen hoe de lijnbus zijn halte nadert. Toezien hoe de

trein vanuit de verte groter wordt. Het schrille remmen voor het perron.

M'n oor ook op spoorstaven leggen en tegen telefoonpalen. Ik moet het gonzen horen van het avontuur dat mij weldra zal bereiken.

De schooljongen die ik was. Niet mee met de slimme klas, niet mee met de muziek en met de meisjes, vaak op een afstand toekijken.

Nooit gedacht dat het buitenstaander zijn mij later zo van pas zou komen. Nooit vermoed dat ik de eenzelvige zou blijven die ik als kind al ben geweest.

De zijkant en het observeren: daar begint ook het schrijven. Veertig jaar journalist was ik. Haast uitsluitend voor het weekblad *Humo*, ook enkele jaren voor *De Morgen* en het weekblad *De Zwijger*. Wat gepubliceerd is, ligt in hun archief. Wat thuis rest, is een schrijfkamer die krom staat van de kaften, makkelijk duizend onderwerpen, in omslagen met notities en krantenknipsels, een niet te stelpen nasleep van papier. Eén keer over de kwijnende middenstand in de dorpen geschreven en daarna alles gaan bijhouden wat ik onder ogen kreeg. Het is niet de woede van het verzamelen, het is de miserie van het volledig willen zijn. Ooit een verhaal en nu zonder einde.

Lezen. Knippen. Bewaren. Alleen op die manier kan ik de wereld met zijn oorlogen, bosbranden en virussen nog vatten, met rood in de kantlijn en een datum bovenaan. De papierberg. Sisyphus heeft nu een schaar.

In een modern verhaal besluit de journalist dat hij schoon schip maakt, hij gooit weg, hij volgt de Japanse goeroe die de leegte predikt: zo creëer je ruimte in je hoofd. Ik doe niks. Ik volhard in mijn herfsttij: ik blijf de oude blaren rapen.

© 2023 Uitgeverij TZARA/ Standaard Uitgeverij nv
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen
en Jan Hertoghs

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

www.janhertoghs.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Ontwerp omslag en binnenwerk: Herman Houbrechts
Opmaak: www.intertext.be
Auteursfoto: Stephan Vanfleteren

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

ISBN 978 90 223 4007 3
D/2023/0034/244
NUR 320